

Bölgede yer altı zenginlikleri fazla olup altın gibi değerli madenler de bulunmaktadır, fakat asıl zenginlik kaynağı orman ürünleridir. Ülke Bay-Tayga, Barın-hem-çik, Çöön-hemçik, Kaa-hem, Kızıl, Mögün Tayga, Övür, Biy-hem, Süt-höl, Tandı, Tere-höl, Tes-hem, Toju, Uluğ-hem, Çaa-höl, Çedi-höl, Erzin adlı on yedi idarî bölgeye ayrılmıştır. 2010 yılı verilerine göre 307.930 olan Tuva nüfusu Tuva (% 82), Rus (% 16,3), Hakas (% 0,3) ve diğer halklardan (% 1,4) oluşur.

BİBLİYOGRAFYA :

Tung Tien, Shanghai 1935, 1081^a; *Wen-hsien T'ung-k'ao*, Shanghai 1935, 2699^a; F. G. İshakov – A. A. Palmbah, *Grammatika Tuvinskogo Yazıka*, Moskova 1961; N. A. Baskakov, *Vvedeniye v İzuçeniye Turskih Yazıkov*, Moskova 1962; L. P. Potapov, "Tuvans", *The Peoples of Siberia* (ed. M. G. Levin – L. P. Potapov), Chicago 1964, s. 380-422; Abdülkadir İnan, "Sibirya Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s. 1271-1282; a.mlf., *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1987, s. 29 vd.; S. Vainshtein, *Nomads of South Siberia: The Pastoral Economies of Tuva*, Cambridge 1980; *Hsin T'ang Shu*, Taipei 1987, 217B, s. 6144; Nadir Devlet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi: Çağdaş Türkiler* (ek cilt), İstanbul 1993, s. 379-381; J. C. Dewdney, "The Turkic Peoples of the USSR", *The Turkic Peoples of the World* (ed. M. Bainbridge), London-New York 1993, s. 264 vd.; W. B. Lincoln, *Vahşi Batı: Sibirya ve Ruslar* (trc. Mehmet Harmancı), İstanbul 1996, tür.yer.; M. H. Mannay-Ool – U. A. Dostay, *İstoriya Tuvi*, Kızıl 1996; Ekrem Arkoğlu, *Tuva ve Hakas Türkçesinde Fil* (doktora tezi, 1996), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Tuva'nın XX. Asır Siyasi Tarihi", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XX, 173-179; V. I. Rassadin, "Tofalar", *Yazıkı Mira*, *Tyurskie Yazıkı*, Bişkek 1997, s. 372-383; S. C. Sat, "Tuva", a.e., s. 384-393; J. Forsyth, *A History of the Peoples of Siberia*, London 2000, s. 241-361; Anar Somuncuoğlu, "Tuva (Tıva) Cumhuriyeti", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XX, 160-171; E. J. N. Fridman, "Tuva Şamanizmi", a.e., XX, 180-188; Hayat Aras, "Tuva (Tıva) Türkleri ve Türkçesi", a.e., XX, 189-194; Ahmet Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara 2004, s. 116-117; a.mlf., *Gök-Türkler*, Ankara 2012, II, 226.

AHMET TAŞAĞIL

TÜFEKÇİ, Mehmet Nida

(1926-1993)

Müzik halk bilimcisi, koro şefi,
eğitimci ve bağlama sanatçısı.

Yozgat'ın Akdağmadeni kazasında doğdu. Doğum tarihi kendi ifadesine göre 1926, resmî kayıtlara göre ise 1 Mart 1929'dur. Nüfusta kayıtlı olan ön adı Mehmet'i hiç kullanmamıştır. Babası yörenin ileri gelen ailelerinden Tüfekçiler'den Hamdi Bey, annesi Zeynep Hanım'dır. Baba tarafından yerel düzeyde çok sayıda bürokrat

Mehmet
Nida
Tüfekçi

yetiştiren bir aileden gelmektedir. İlkokulu Akdağmadeni'nde bitirdikten sonra Boğazlıyan Ortaokulu'ndan mezun oldu. 1947'de Ankara Maliye Mektebi'nin yatılı kısmına girdi ve lise öğrenimini 1951'de tamamladı. Askerliğini Ankara Yedek Subay Okulu'nda yaptıktan sonra maliyede hesap uzmanı olarak görev aldı.

1947'nin Haziran ayından itibaren Muzaffer Sarısözen'in Ankara Radyosu'ndaki Yurttan Sesler programına misafir mahallî sanatçı olarak katıldı. 1953'te Yurttan Sesler Korosu'nun dâimî kadrosunda yer alınca Tüfekçi'nin hayatında yeni bir dönem başladı. Sarısözen'in kendisine tanıdığı imkânlar sayesinde bir yandan meslekî eğitimini sürdürdü, diğer yandan Türkiye sahilinde tanınan bir sanatçı durumuna geldi. 1959'da eşi Neriman Altındağ Tüfekçi ile birlikte İstanbul Radyosu'na tayin edildi. 1964'te burada Türk halk müziğinden sorumlu Türk Müziği Şubesi müdür yardımcılığı, 1972'de Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) Müzik Dairesi Türk Halk Müziği ve Oyunları müdürlüğü yaptı; 1974'te TRT Müzik Dairesi Başkanlığı'na vekâleten getirildi. Çeşitli zamanlarda TRT'nin derleme, denetleme, repertuar kurulları ile Kültür Bakanlığı Yüksek Danışma Kurulu'nda çalıştı. 1974'ten itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müsikisi Devlet Konservatuvarı'nın kuruluş çalışmalarına katıldı. 1975'te resmen kurulan konservatuvarda 1976'dan itibaren yönetim kurulu üyeliği, öğretim üyeliği, başkan yardımcılığı, bölüm başkanlığı, danışma birimi üyeliği görevlerinde bulundu. Bunların dışında maddî karşılık beklemeden bazı kültür ve sanat kuruluşlarında görev aldı. Bunların başlıcaları Ankara Halkevi, Türk Folklor Kurumu, Müsiki Kültür Derneği, Aksaray Müsiki Cemiyeti'dir. Hayatını halk müziğinin değer ve önemini anlatmaya, öğrenci yetiştirmeye ve seviyeli sanat icrasına adanmış Tüfekçi geçirdiği kalp krizi sonucu 18 Eylül 1993 tarihinde İstanbul'da öldü ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

Nida Tüfekçi, Türkiye'nin kültür ve sanat politikalarına yön veren güçlü simalardan biridir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda bağlama ve ses icrasındaki üstün başarısı kısa sürede yurt sahilinde tanınmasını sağlamıştır. Yalnız radyo aracılığı ile değil aynı zamanda piyasadaki faaliyetleri sayesinde elde ettiği bu şöhreti halk müziğine hizmet için kullanmış, hocası Muzaffer Sarısözen'den aldığı "halk müsikisi dava ruhunu" bütün hayatı boyunca sürdürmüş, bundan asla tâviz vermemiştir. Bu dava ruhunu halk müziğinin kurumsal bir kimlik içinde resmen yer almasına yardımcı olma ve bunu seviyeli bir şekilde icra etme olarak iki başlık altında değerlendirmek mümkündür. 1970'li yıllarda müzik politikalarının tesbiti ve millî müsiki kavramının tanımlanması sırasında Tüfekçi'nin sanatçı kimliğinden sıyrılıp politikaları etkileyen bir müzik bürokrati gibi çalıştığı görülmektedir. Bazan bu politikaları yalnız etkilemekle kalmayıp aynı zamanda belirlediğini de söylemek mümkündür. Halk müsikisi ruhu içinde yer alan kurumsal kimlik meselesini, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve Türk Müsikisi Devlet Konservatuvarı gibi iki büyük oluşumda yürütmüş, seviyeli icra konusunu da örnek icracılığı ve hocalığı ile kitlelere yansıtmaya çalışmıştır.

Bir önceki kuşaktan devraldığı halk ezgilerinin koro ve saz takımlarıyla toplu icra edilmesi prensibini yaymak için yoğun çaba harcayan Tüfekçi, bunu modernleşme ile yerellik arasında gidip gelen icra ortamı bakımından gerekli görmüştür. Bu temel prensip sanat hayatının her kesitinde açıkça kendini gösterir. Radyoda hazırladığı programların bir kısmına şef, bazılarında ses ve saz icracısı, bazılarında da sunucu olarak katılmıştır. Tüfekçi'nin hazırladığı "Bağlama Takımı, Beraber ve Solo Türküler, Yurttan Sesler, Dört Ses Dört Saz, Divan-Bağlama-Cura, Ezgilerin Getirdiği, Değişler ve Ezgiler, Halk Ozanları Geçiyor, Ozanlar ve Bölge Sanatçıları" gibi programlar, sadece birer radyo programı olmakla kalmayıp dönemin en önemli kültür etkinlikleri arasına girmiştir. Yerel müziklerin derlenmesi ve notaya alınması için de Nida Tüfekçi'nin büyük gayret gösterdiği bilinmektedir. Şahsen çok fazla alan araştırmasına çıkamadığı halde müzik folklorcularına her zaman saygı ile yaklaşmış, onlardan bir öğrenci gibi alabileceği önemli bilgiler olduğunu düşünmüştür. Kütahya, Yozgat ve Kars derlemelerini fiilen alanda yürütmüş, diğer ezgileri ise İstanbul ve Ankara'ya gelen mahallî sanatçılardan öğrenmiştir. Derlediği 1000

kadar ezginin yarısından çoğunu notasını yazmak suretiyle Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu repertuarında yayımlamıştır. Bu repertuvarda bulunmayan diğer ezgilerin notaları ise bugüne kadar yazılmamış ve yayımlanmamıştır. Bilhassa uzun hava formundaki ezgiler önemli bir yekûn oluşturmaktadır.

Nida Tüfekçi sağlam bir saz çalış tekniğiyle güçlü bir sese sahip özel bir sanatçı niteliği taşır. Bir yandan mahallî tavrı öne çıkan icracılığı, öte yandan yerel ezgileri kendine has bir tarz ile çalıp söylemesi onu diğer halk müziği icracılarından ayıran temel farklardandır. Halk müziği terminolojisinde “tavrı” adı verilen çalış tekniklerini ve “ağız” denilen söyleyiş biçimlerinin en geniş repertuarını icra edebilen, derin bilgi birikimiyle bu icrayı anlamlı kılabilen ender sanatçılar arasında yerini almıştır. Hem resmî müzik ortamlarında hem de piyasada faaliyet göstermesine rağmen müzikal düzeyini hiç bozmadan sürdürmüştür. Doldurduğu 78 ve 45’lik plaklardan, yaptığı film müziklerinden bu durum açıkça izlenebilir. Eşi Neriman Altındağ Tüfekçi ile yurt içinde ve yurt dışında verdiği konserler yerel müzik icrasında daima bir seviye göstergesi olarak anılır. Ayrıca “sürmeli” denilen türküyü ve bu türkünün varyantlarıyla birlikte oluşturduğu geniş repertuarın hiç şüphesiz en başarılı icracısıdır. Yetiştirdiği yöreye ait ses kültürünün bütün özelliklerini küçük yaşlardan itibaren sindirerek yaşatan bir sanatçı olarak bu yeteneğini diğer yörelerin müziklerine de uyarlamış, sonuçta ortaya büyük bir birikim çıkmıştır. Bu birikimin estetik değeri üzerinden gelecek kuşaklar muhakkak ki çok dersler çıkaracak, bilimsel ve sanatsal çalışmalarında onlara ilham kaynağı olacaktır.

Gerek radyo sanatçılığı gerekse konseratuvuar hocalığı sırasında Nida Tüfekçi’nin ortaya çıkan bir başka yönü sürekli okuyarak kendini geliştirmesidir. Bu sebeple 1960’lı yıllardan itibaren Türkiye’de folklor ve halk edebiyatı ile uğraşan çevrelerle yakın temas kurmuş, bu çevre mensuplarıyla fikir alışverişinde bulunmuştur. Meslekte edindiği bilgi birikimiyle bu fikir ortamında elde ettiklerini birleştirerek eserler meydana getirmiştir. Bu yönüyle bir bilim adamı kimliği taşıyan sanatçı, verdiği konferanslarda üstün hitabet yeteneği ve yol gösterici bilgileriyle geniş kitleler üzerinde derin izler bırakmıştır. Nida Tüfekçi, hocası Muzaffer Sarısözen’den aldığı bayrağı genç kuşaklara ulaştırmayı görev bilmiş bir dava adamıdır. Onun yöneticilikten ve

hocalıktan gelen disiplinli tavrı halk müziği davasının sorumluluğuyla birleşince kendisinde sert, ödün vermez bir karakter doğurmuş, ancak bunun altında sevecen, merhametli ve içten bir kişiliği daima korumuştur. 1991’de Kültür Bakanlığı tarafından kendisine verilen devlet sanatçısı unvanını aldığıında, “Bunu şahsıma verilmiş bir pâyeye değil halk müzikisine verilmiş bir pâyeye kabul ediyorum” diyerek davasını şahsının üstünde tuttuğunu bir defa daha göstermiştir.

Tüfekçi’nin bilimsel yayınları nota yayınları kadar zengin değildir. Fazla bir sayıya ulaşmasa da yayımlanan makale ve tebliğleri yol gösterici niteliktedir. Neriman Altındağ Tüfekçi ile yayımladıkları *Memleket Türküleri* (İstanbul 1964) bir baş ucu kitabıdır. Çeşitli dergilerde çıkan makalelerle sempozyumlarda sunduğu bildirilerden bazıları şunlardır: “Halk Türküleri ve Besteleri Üzerine” (*Türk Yurdu*, sy. 323 [İstanbul 1966], s. 21); “Uzun Havalar” (*Folklor Dođru*, sy. 1 [İstanbul 1969], s. 22-23); “Bozlaklar” (*Folklor Dođru*, sy. 2 [İstanbul 1969], s. 24-25); “Türkülerimiz” (*Türk Halk Müziği ve Oyunları*, 1/2 [Ankara 1982] s. 1); “Âşıklarda Müzik” (*II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1983, III, 323-340); “Folklor” (*CDTA*, III, 775-786); “Türk Halk Müziği” (*CDTA*, VI, 1482-1488); “Türk Musikisi Eğitiminde Türk Sazları” (*Türk Musikisinde Çağdaş Eğitim, Çağdaş İcra Sempozyumu*, İstanbul 1988, s. 25-28).

BİBLİYOGRAFYA :

Melih Duygulu. “Devlet Sanatçısı M. Nida Tüfekçi”, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları* 1994, Ankara 1996, s. 134-136; a.mlf., *Nida Tüfekçi / Sürmeli*, İstanbul 1998 (Kitap ve CD); a.mlf., “Nida Tüfekçi”, *Türkiye’nin Birlikimleri: Müzisyenler*, İstanbul 2014, s. 227-240; Mansur Kaymak, “Nida Tüfekçi”, *Türk Halk Müziği ve Oyunları*, 1/2, Ankara 1982, s. 75; *Müzik Ansiklopedisi* (haz. Ahmet Say), Ankara, ts., IV, 1204-1205.

MELİH DUYGULU

TÜMEN HANLIĞI

(bk. SİBİR HANLIĞI).

TÜRKEŞ, Alparslan

(1917-1997)

Türk askeri ve siyasetçisi.

25 Kasım 1917’de Lefkoşe’de doğdu. Babası Koyunođlu ailesinden Tuzlali Ahmed Hamdi Bey, annesi Fatma Zehra Hanım’dır. 1933’te ailesiyle birlikte İstanbul’a gitti. Aynı yıl Lefkoşeli İzmir milletvekili

Hüseyin Sırrı Belliođlu’nun yardımıyla geçici olarak Kuleli Askerî Lisesi’ne kayıtdı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına kabul edilince askerî liseye aslî kaydı yapıldı. 1936’da Kuleli Askerî Lisesi’ni tamamladı. 1938’de Harp Okulu’nu bitirdi. 1939’da piyade asteğmeni olarak Atış Okulu’na girdi ve teğmen rütbesiyle mezun oldu. Refik Yurtsever’in yeğeni Muzaffer Hanım ile 1940 yılı başında evlendi. Gelibolu’da 58. Piyade Alayı 5. Bölük komutanlığına tayin edildi. Balıkesir Edincik, Erdek, Marmara adasında görev yaptı. Türk ve Osmanlı tarihini, Türk büyüklerini öğrenmeye, onları anmaya ve hâtıralarını yaşatmaya çok istekli bir subay olarak tanındı. Bunda Kıbrıs’ta İngiliz kraliyet yönetimini yakından tanınmasının da rolü vardır. Ziya Gökalp’in *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinden hayli etkilendi; bilhassa Nihal Atsız’ın eserleri ve tarihî yazıları kendisine rehber oldu.

1944’te üsteğmen iken Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay gibi Türkçüler’le birlikte “İrkçılık - Turancılık” davasında yargılanınca dokuz ay on gün hapis cezası aldı ve Tophane Askerî Cezaevi’nde kaldı. 1945’te Askerî Yargıtay kararıyla beraat etti ve tekrar ordudaki görevine başladı. 1955’te Harp Akademisi’nden mezun oldu. Amerika Birleşik Devletleri’ne gönderildi, orada Amerikan Harp Akademisi’ni ve Piyade Okulu’nu bitirdi. 1955-1957 yıllarında Washington’da NATO Dâimî Komitesi’nde Türk Genelkurmayı’nı temsil heyetinde çalıştı. 1959’da Almanya’da Atom ve Nükleer Okulu’na staja yollandı. Buradaki eğitiminin ardından albaylığa yükseltildi ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı NATO şube müdürlüğüne getirildi.

27 Mayıs 1960’tan biraz önce Elazığ’dan Ankara’ya tayin edildi. Albay Talat Aydemir’in önerisiyle otuz yedi kişilik Millî Birlik Komitesi üyeleri arasında yer aldı. 27 Mayıs 1960 sabahı darbe bildirisini radyodan duyurduktan sonra adı sıkça duyulmaya

Alparslan Türkeş, Kuleli Askerî Lisesi’ni bitirdiği 1936 yılında asteğmen rütbesiyle